

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента, професора кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування, Кучая Олександра Володимировича на дисертаційне дослідження

Коваль Дар'ї Сергіївни «Формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці», представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Актуальність теми дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки

Інтеграція України до загальноєвропейського освітнього простору, кардинальні зміни на ринку праці потребують перегляду традиційних підходів до підготовки фахівців педагогічного профілю та моніторингу ефективності здійснюваних заходів. Україна відкриває широкі перспективи для фахівців різних напрямів, натомість потребує не тільки високого рівня професіоналізму, але і готовності до формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці.

Перед закладами освіти постає завдання підготовки фахівця, спроможного задовольняти запити нинішнього суспільства. Тому досліджувана Коваль Д. С. проблема формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці досить важливою і актуальною в процесі реформування сучасної системи освіти.

Тема дисертації *відповідає* науковому напрямку кафедри філософії та суспільних дисциплін «Соціально-філософські виміри сучасного українського суспільства» (номер державної реєстрації 0111U007557) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тему затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 13 від 26.06.2018) та узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25.09.2018).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення наукового завдання щодо теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов реалізації моделі формування правової культури

майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці, яка охоплює такі блоки та складники: методологічно-цільовий (мета, підходи і принципи), змістово-процесуальний (етапи, зміст, форми, методи, технології), діагностично-оцінний (діагностичний інструментарій, критерії, показники, рівні, результат) та їхні зв'язки, комплексне поетапне впровадження яких забезпечує результативність і сприяє досягненню поставленої мети.

Уточнено критерії сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства та їхні ознаки: усвідомлення (переконаності) цінності права і необхідності дотримання його норм; позитивне прийняття нормативно-правового забезпечення професійної діяльності; сформованість правових потреб, інтересів, домагань, правових установок і переконань, соціальної і правової активності у правотворчості, правозастосуванні, правоохоронній діяльності; інтерес до правових знань, наявність високої професійної мотивації, здатність орієнтуватися в потоці правової інформації; усвідомлення особистої і суспільної значущості майбутньої професії; когнітивно-інформаційний (система історичних, правових та психолого-педагогічних знань, необхідних і достатніх для здійснення професійної діяльності (за широтою, обсягом, глибиною); оволодіння навичками здобування цих знань з подальшим використанням їх у професійній діяльності; спрямованість на вивчення законодавства, правової літератури, вирішення правових ситуацій і розгляд соціально-правових проблем, спрямованість на пошук інформації про зміни в соціально-правовому житті суспільства і держави, вільне оперування елементарними правовими поняттями); регулятивно-діяльнісний (здатність майбутнього педагога застосовувати правові знання та уміння у практичній діяльності; проявляти правомірну поведінку, здійснювати правове виховання і діяльність із захисту інтересів і прав дітей, брати участь у правових заходах; сформованість професійно-правових умінь та загальнопедагогічних умінь, їх міцність і стійкість, самостійність при виконанні завдань). З урахуванням вищеназваних критеріїв та показників схарактеризовано рівні сформованості правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства: високий, середній та низький.

Удосконалено діагностичний інструментарій дослідження сформованості правової культури майбутнього вчителя історії і правознавства, форми, методи формування правової культури майбутнього вчителя історії і правознавства.

Здійснено діагностику сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства, згідно з якою проведено пілотажне

дослідження та експеримент.

Нові факти, одержані здобувачем

Дисертацію презентує високий рівень наукової новизни, де автором *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства (стимулювання мотивації пізнавальної діяльності, ціннісного ставлення до норм права з урахуванням сучасних суспільно-історичних реалій з використанням інноваційних форм і активних методів навчання; диверсифікація змісту навчальних дисциплін для набуття здобувачами вищої освіти правових знань; використання освітніх технологій, що забезпечують оволодіння майбутніми учителями історії та правознавства правовим досвідом); розроблено модель формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці, яка охоплює такі блоки: методологічно-цільовий (мета, підходи і принципи), змістово-процесуальний (етапи, зміст, форми, методи, технології), діагностично-оцінний (діагностичний інструментарій, критерії, показники, рівні сформованості правової культури майбутніх учителів історії і правознавства, результат).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, здійсненого дисертантом, і в цілому не викликає сумніву.

Обґрунтованою і логічною є структура дисертації. Дисертаційна робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (254 найменування, із них 9 – іноземною мовою), 10 додатків на 138 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 392 сторінки, з них 214 сторінок – основний текст. Робота містить 9 рисунків, 47 таблиць.

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, завдання, методи дослідження.

Структура дисертації чітка. Усі частини дослідження спрямовані на досягнення поставленої мети. Логічний і послідовний план роботи простежує проблему формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження і його висновків обумовлені теоретико-методологічними позиціями. Методи наукового пошуку взаємодоповнюючі і чітко розписані у роботі.

Завдання, для реалізації яких автором проаналізовано значний масив психолого-педагогічної, наукової, навчально-методичної літератури, визначені відповідно до мети роботи. Відмітимо, що автор вміло узагальнює й систематизує дослідницький матеріал. Зміст дисертації побудований на потужній джерельній базі.

Об'єкт і предмет дослідження адекватні меті та завданням роботи.

Обсяг і зміст дисертації дозволяють зробити висновки про самостійність дослідження, його високий науковий рівень, професійну зрілість автора.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти методики діагностування рівнів сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства, оновленні змісту дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Теорія і методика навчання історії», «Методика навчання правознавства», проведенні спецсеминарів «Правова культура майбутнього вчителя історії і правознавства», «Основи правовиховної роботи в школі», «Створення, оновлення та захист інформації відповідно до змін в законодавстві», рефлексивний спецсеминар; використанні тренінгів, активізації самостійної роботи майбутніх учителів історії та правознавства для забезпечення ефективності процесу формування правової культури.

Результати дослідження ***впроваджено*** в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/46 від 10.09.2020), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/01/2380 від 21.09.2020), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-376/3 від 10.09.2020).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Матеріали дослідження ***можуть бути використані*** в освітньому процесі закладів вищої освіти при викладанні фахових дисциплін, спецсеминарів для підготовки майбутніх учителів історії та правознавства; у подальших дослідженнях з теорії та методики професійної освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Здійснений огляд літератури дає розуміння ступеня вирішення проблеми формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці, зокрема розкриті питання правової

освіти і виховання, професійно-правової підготовки майбутніх учителів історії та правознавства тощо

Уточнено критерії сформованості правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства та визначено їхні показники. З урахуванням вищеназваних критеріїв та показників схарактеризовано рівні сформованості правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства: високий, середній та низький.

Здійснено діагностику сформованості правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства, у ході якої проведено пілотне дослідження та констатувальний експеримент.

Проведений констатувальний експеримент засвідчив домінування низького рівня сформованості правової культури у майбутніх учителів історії та правознавства.

Розроблено та апробовано модель формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці, згідно з якою охоплено такі блоки та їхні складники: методологічно-цільовий (мета, підходи, принципи), змістово-процесуальний (етапи, зміст, форми, методи, технології), діагностично-оцінний (діагностичний інструментарій, критерії, показники, рівні, результат) та їхні зв'язки, комплексне поетапне впровадження яких забезпечує результативність і досягненню поставленої мети.

Обґрунтовано й зреалізовано педагогічні умови формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці.

Представлено планування, організацію та етапи проведення експерименту формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці, проведений аналіз результатів експериментального дослідження; реалізовано констатувальний, та формувальний етапи експерименту та здійснено аналіз отриманих даних; здійснено статистичну перевірку достовірності результатів експериментального дослідження. Порівнюючи дані, отримані у процесі експерименту, можемо стверджувати про підвищення рівня сформованості правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці внаслідок впровадження запропонованої сукупності педагогічних умов, що підтверджує гіпотезу дослідження.

Виклад матеріалу в дисертаційній роботі логічний та послідовний, має науковий характер та прикладне значення. Текст дисертації є завершеним і цілісним.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи дисертацію, висловимо окремі міркування, що вимагають окремих уточнень і пояснення.

1. На наш погляд, доцільно було б більш детально проаналізувати практичну підготовку під час формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці.

2. У дисертації на основі багатьох досліджень аналізуються й оцінюються певні проблеми і труднощі у розробці і особливо впровадженні інноваційних технологій при формуванні правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. На нашу думку, робота набула б більшої актуальності, якби авторка запропонувала більш широкий аспект шляхів і способів подолання проблем і перепон на шляху імплементації вагомих інноваційних здобутків у реальну, дуже складну на сьогодні, практику сучасної освіти.

3. За змістом дисертації не досконало проглядається процес самоосвіти в формуванні експериментаторських умінь і здатностей в структурі професійного самовдосконалення майбутніх учителів історії та правознавства.

4. У роботі доцільно було б обґрунтувати авторське бачення перспектив того, як запропонована модель відповідає новітнім завданням підготовки фахівців освіти, які найближчим часом мають забезпечити цілісне розв'язання завдань Нової української школи.

5. Цінним практичним авторським внеском в освіту України є практичні нароби щодо формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці. Тому варто було б збільшити впровадження дослідження у ЗВО України.

6. Робота не позбавлена граматичних, орфографічних, стилістичних огріхів і помилок.

Зазначені побажання не понижують високу оцінку дисертації і мають дискусійний характер.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях

Текст дисертаційної роботи, повно відображений в опублікованих працях здобувачки. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 15 публікаціях автора, із них: 6 статей відображають основні наукові результати (1 – у зарубіжному фаховому виданні), 8 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає результати дисертації.

Публікаціям притаманний конкретний і ціннісний характер, вони чітко аргументовані.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів». На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертаційна робота «Формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці» є завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно на актуальну тему. У роботі отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему. За змістом, обсягом, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, оформленням та повнотою викладу дисертаційне дослідження заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор – Коваль Дар'я Сергіївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

О. В. Кучай

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
М.В. Михайліченко
04 2017 р.